

Često se kao svojevrsna nada kad je zagađenje vazduha u pitanju ističe da svi, bez obzira na klasnu pripadnost i društveni status, dišemo isti zrak i da samim tim, za razliku od ostalih društvenih problema, i vladajuće elite imaju interes u rešavanju tog pitanja na opštoj razini. Politički tretman tog problema u Srbiji pokazuje da ne dišemo svi isti vazduh i da ekonomske nejednakosti itekako utiču na “distribuciju” posledica.

U Srbiji je već postala ustaljena praksa da ruku pod ruku sa hladnijim danima dolazi i zagađenje vazduha. Ove sezone prosečne dnevne temperature nisu pale ni ispod deset stepeni, a kvalitet vazduha je već u crvenoj zoni. Nadležno ministarstvo se ovog puta oglasilo ali umesto predloga mera za sprečavanje i ublažavanje zagađenja čuli smo apel u kome se pozivaju građani da krenu da koriste ekološki prihvatljivije energente. Ovakvim reakcijama pitanje upotrebe energenata se predstavlja kao stvar individualnog izbora, a ne klasne pozicije, gde su najsiromašniji primorani da koriste najlošije energente kako bi barem malo zagrejali svoj životni prostor. Uz to se prenebegava činjenica da su energenti koje dominantno koristi siromašniji deo populacije poskupeli u nekim slučajevima i duplo u odnosu na prošlu godinu.

Energetsko siromaštvo

Anketa o potrošnji domaćinstava koju jednom godišnje objavljuje Republički zavod za statistiku Republike Srbije ukazuje na to da 55.9% domaćinstava u Srbiji za grejanje koristi čvrsta goriva. U čvrsta goriva uglavnom spadaju ogrevno drvo i ugalj male kalorične vrednosti. Najčešće se koriste peći za grejanje individualnih prostorija i većina ovakvih domaćinstava ne zagreva sve prostorije u svom domu. Gledano po decilima udeo korišćenja čvrstih goriva je značajno viši među siromašnjim stanovnicima, pa za prvi decil, odnosno za najsiromašnije iznosi 78.6%, ali čak i za četvrti decil koji bi tebao da bude blizu proseka iznosi 63%.

Dominantno korišćenje čvrstih goriva nije stvar izbora pojedinaca već odraz sveopšteg, a samim tim i energetskog siromaštva. U Srbiji je 2021. godine stopa rizika od siromaštva ili socijalne isključenosti iznosila 28,5%, dok je čak 51.9% domaćinstava opterećeno troškovima stanovanja, a dodatnih 43.3% je u izvesnoj meri opterećeno. U 2020. godini 35,1% domaćinstava nije moglo da priušti neočekivane troškove u iznosu od 16.600 dinara koji bi bili plaćeni iz kućnog budžeta, a 9.5% domaćinstava nije moglo da priušti adekvatno zagrevanje stana. Procenat broja domaćinstava koja se nalaze u energetskom siromaštvu još uvek nije poznat ali uzevši u obzir navedene podatke o ukupnom siromaštvu stvari ne izgledaju ni najmanje ohrabrujuće.

Energetska kriza i rast cene energenata tokom 2022. godine gurnuli su u energetsko

siromaštvo dodatni broj ljudi. Cene gotovo svih energenata su porasle, a najveći rast beleže baš cene onih energenata koje koriste siromašnija domaćinstva. Vladinim merama cene određenih tipova grejanja poput grejanja na gas, električnu energiju i centralno grejanje ostale su regulisane, a upravo ovakve vidove grejanja češće koristi stanovništvo sa većim prihodima. Dok je cena ogrevnog drveta koje najčešće koristi stanovništvo sa nižim prihodima potpuno prepuštena tržištu, što je uzrokovalo rast od gotovo 100% u odnosu na period od pre godinu dana. Cena peleta, efikasnijeg biogoriva koje se dobija od drveta ograničena je na 38.000 dinara po toni ali je ovakva mera dovela do toga da su magacini navodno prazni, dok se ovaj ogrev prodaje na crnom tržištu po znatno višoj ceni.

Kada se stvari sagledaju u ovakvom kontekstu očigledno je da način grejanja za većinu stanovništva nije stvar izbora i da ekološki prihvatljiviji energenti ostaju misaona imenica za dobar deo stanovništva. Uz to se u pomenutom saopštenju Ministarstva zaštite životne sredine navode i podaci koji preuveličavaju uticaj emisije čestica iz individualnih ložišta na kvalitet vazduha. U saopštenju se navodi da na godišnjem nivou 65% emisija suspendovanih PM10 čestica i 80% emisija PM2.5 čestica dolaze iz individualnih ložišta i malih toplana, a podaci Agencije za zaštitu životne sredine za 2020. godinu govore da zapravo 51% emisija PM10 i 67% emisija PM2.5 dolaze iz ovih izvora, tako. Ostaje upitno odakle je ministarstvo izvuklo te preuveličane podatke koji se do sada nisu pojavljivali.

Izveštavanje o kvalitetu vazduha

Dok su se građani gušili u zagađenju, a na društvenim mrežama šerovale distopijske slike gradova u smogu, do najgledanijih televizija i onih sa nacionalnom frekvencijom zagađenje je jedva dopiralo. Pojedine televizije više vremena su posvetile zagađenju vazduha u Indiji i merama koje se primenjuju u Nju Delhiju, nego zagađenju vazduha u Beogradu i drugim gradovima širom Srbije.

Kako bi se problem zagađenja vazduha relativizovao nova-stara premijerka Ana Brnabić se silno potrudila da sa jednog sajta za praćenje kvaliteta vazduha izvuče parcijalni podataka prema kome je tokom 2021. godine vazduh u Zagrebu navodno bio zagađeniji od vazduha u Beogradu. Premijerka naglašava kako u Zagrebu niko ne priča o tome, dok u Beogradu "lažni ekolozi" politizuju pitanje kvaliteta vazduha. Tabloidi su odmah preneli vest uz komentar kako su oni koji kritikuju zagađenje vazduha u Srbiji licemerni. Premijerka, nadležni i tabloidi zaboravljaju da su do juče ubeđivali građane da zagađenje ne postoji i da nikako ne veruju sajtovima i aplikacijama koji prate kvalitet vazduha, a onda iskoriste jedan podatak sa takvog sajta.

"Naravno" da će premijerka iskoristiti podatak sa nekog sajta jer zvaničnih podataka o tome

kakav je vazduh u Srbiji bio 2021. godine još uvek nema. Već se približava 2023. godina, a Izveštaj o kvalitetu vazduha za 2021. godinu još nije objavljen, nagađa se zašto se toliko kasni sa objavljivanjem ovog izveštaja, ali najverovatniji je strah od reakcije, kada se i na državnim mernim stanicama pokaže da je zagađenost prekomerna i da je situacija sve gora. A upravo je izveštaj za 2020. godinu pokazao da gotovo svuda gde postoji kontinuirano merenje ima i prekoračenja zagađenja. Na sve 34 merne stanice za koje postoje raspoloživi podaci došlo je do prekoračenja dnevnih maksimalnih koncentracija od 50 µg/m³ PM10 čestica. Na čak 29 mernih stanica bilo je više od 35 dana sa prekoračenjem dnevnih vrednosti što je apsolutni maksimum dana koji ne bi smeo da se prelazi.

Dominantni politički narativ o kvalitetu vazduha prošao je faze negiranja da zagađenje postoji, preko "Vazduh je lošiji onoliko koliko nam je standard viši" do toga da je kvalitet vazduha je loš ali za to su krivi građani jer lože loše energente i voze stare automobile. Uprkos konačnom prepoznavanju problema, izostaju šire mere, a one koje se preduzimaju ne doprinose poboljšanju kvaliteta vazduha.

Umesto da se fokus stavi na najsiromašnije i da se njima obezbedi potpuno subvencionisani prelazak na efikasnija goriva i uređaje za grejanje, za sada se većinom primenjuju mere koje primarno targetiraju srednji i višu klasu. Najviše novca je izdvojeno za subvencionisanje za prelazak na električne i hibridne automobile. Programi energetske efikasnosti takođe nisu socijalno osetljivi pa su subvencije jednake i za one koji spadaju u prvi i za one koji spadaju u deseti decil, a pošto većina stanovništva ne može da obezbedi 50% sredstava koliko je potrebno za kofinansiranje ove subvencije uglavnom odlaze boljestojećim domaćinstvima.

Klasne razlike

Problem zagađenja vazduha se često predstavlja kao nadideološki i ujedinjujući jer zaboga svi dišemo isti vazduh, i vazduh nije moguće otuđiti. Ovakav narativ doveo je do toga da se građani zapitaju zašto oni koji zauzimaju važne političke funkcije ne rade dovoljno na rešavanju problema lošeg kvaliteta vazduha. Ali kada se zagađenje stavi pod mikroskop i detaljno sagleda dolazimo do zaključka da su uzroci zagađenja vazduha strukturalni i utkani u društveni sistem koji je utemeljen na nejednakostima. Time pada u vodu i narativ da svi udišemo jednak kvalitet vazduha i da je ovo nadideološko pitanje.

Klasna i geografska nejednakost u samoj su srži zagađenja vazduha. Jer bogati mogu na različite načine da unaprede kvalitet vazduha koji dišu, dok siromašni bivaju ostavljeni na milost i nemilost zagađenju.

Uprkos tome što izgleda da se vazduh ne može otuđiti i komodifikovati na njega je ipak stavljena cena. Čist vazduh se plaća između ostalog i neophodnošću kupovine prečišćivača

vazduha. Procvat prodaje prečišćivača vazduha pokazuje da ono što je za nekog katastrofa za nekog drugog predstavlja priliku za profit. Pa se ovih dana u medijima kao jedna od top ponuda reklamira kupovina prečišćivača vazduha. Uprkos dugom negiranju da zagađenje uopšte postoji i u Narodnoj skupštini su postavljeni prečišćivači vazduha, koji su ubrzo sklonjeni nakon ukazivanja poslanika opozicije na licemerje vlasti kada je u pitanju kvalitet vazduha.

Lokacija mesta stanovanja takođe utiče na to kakav vazduh dišete i nije isti kvalitet vazduha na Dedinju i u romskom naselju. Divljanje investitorskog urbanizma dodatno je pogoršalo kvalitet vazduha, jer u jurnjavi za profitom nikoga više nije briga da sadi zelenilo ili da gleda ruže vetrova i to uzme u obzir pri gradnji. Mogućnost odlaska iz zagađenih gradova je takođe značajno smanjena za siromašnije stanovnike koji nemaju tu privilegiju da barem za vikend pobegnu od zagađenja i odu na planinu.

Tip radnog mesta takođe doprinosi tome kakav ćete vazduh disati. Građevinski radnici su primorani da po najrazličitijim vremenskim uslovima rade na terenu i time su više izloženi lošem kvalitetu vazduha od programera koji većinu svog vremena mogu da provedu u zatvorenom prostoru, donekle izolovani od zagađenja.

Klasna i prostorna nejednakost samo dodatno povećavaju razliku u uticaju zagađenog vazduha na različite društvene grupe. Život na ivici rudarskog kopa nosi stalni rizik od oboljevanja od različitih bolesti, ali takođe i život u neformalnim naseljima ili delovima grada u kojima usled nedostatka infrastrukture i siromaštva svi moraju da koriste individualna ložišta i automobile koji zagađuju, piše Bilten.